

*Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyası
Birinci Hesabat
İyun 2007*

Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyası

Birinci Hesabat İyun 2007

Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyası Birinci Hesabat İyun 2007

Mündəricat

Giriş
Komissiyanın işi
BP-nin sərhədləri
BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri
BP əməliyyatlarının təsiri
BP-nin icma Proqramları
BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi
Nəticə
Əlavə. Komissiyanın üzvləri

Giriş

Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyası (ASTK) özünün birinci iclasını 2007-ci ilin aprel ayında keçirdi. Bu ilk dəfə idi ki, Komissiyanın 9 üzvü bir yere toplaşdı. ASTK BP-nin Azərbaycan Strateji İcra Bölümünün (SİB) sosial fəaliyyəti ilə əlaqədar qarşıya vəzifələr qoymaq, məsləhətlər vermək və əminliyi təmin etmək məqsədi ilə BP tərəfindən yaradılmış müstəqil bir komissiyadır və SİB-nin rəhbərinə hesabat verir. Komissiya BP tərəfindən maliyyələşdirilir. Onun müstəqilliyi öz üzvlərinin müstəqilliyinə, nüfuzuna və etibarlılığına əsaslanır. Bu birinci iclas strukturuna görə sahələrə səfər idi və Bakı yaxınlığında yerləşən iki icmaya və Səngəçal neft terminalına baş çəkildi. Bundan sonrakı gün BP-nin Komissiya qarşısında təqdimatları keçirildi və sonrakı gün müzakirə və təhlillər üçün tamamilə Komissiyanın ixtiyarına verildi. Komissiya üzvlərinin siyahısı Əlavədə verilir.

ASTK BP üçün yeni konsepsiyadır və mahiyyət etibarlı ilə onun əhatə dairəsi və prosesləri işlər görüldükcə, yəqin ki, təkamül edəcəkdir. Birinci iclasda vaxtın çoxu Komissiyanın rolunun nədən ibarət olması barədə müzakirələrə sərf olundu. Bu müzakirələr nəticəsində BP-nin tələb və xahiş etdiyi işlərin, eləcə də bir sıra sahələr üzrə nöqtəyi-nəzərinin və tövsiyələrinin yerinə yetirilməsində ASTK-nın daha effektiv və faydalı ola biləcəyi ilə əlaqədar baxışlar və tövsiyələr ortaya çıxdı.

Bu hesabat üç gün davam edən müzakirələr nəticəsində araya gələn 6 sahəni əhatə etmək üçün tərtib olunmuşdur və ASTK-nın gələcək iclas və hesabatları üçün daimi gündəlik kimi təklif edilir. Bu sahələr aşağıdakılardır:

Komissiyanın işi
BP-nin sərhədləri
BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri
BP əməliyyatlarının təsiri
BP-nin icma proqramları
BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi

İlkin oxunuş üçün və üç gün müddətində Komissiyaya külli miqdarda məlumat təqdim olundu. Belə çox miqdarda məlumatdan nisbətən qısa bir müddət ərzində nəticələr çıxarmaq labüd olaraq seçmə xarakteri daşıyır və orada boşluqlar və anlaşılmazlıqlar olacaqdır. ASTK-nın bu hesabatı adı çəkilən məhdudiyyətlər daxilində göstərilən ən yaxşı cəhdlərin məhsuludur. Bu hesabatda olan hər hansı səhvə görə əvvəlcədən üzr istəyirik.

Komissiyanın işi

BP-nin Azərbaycandakı fəaliyyətləri tikinti mərhələsindən əməliyyatlar mərhələsinə keçdiyi üçün BP-nin rəsmi olaraq sponsorluq etdiyi qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT) boru kəmərinin inşası ilə əlaqədar həyata keçirdiyi monitoring başa çatmışdır. Bilavasitə BP-nin İcraçı Direktoruna tabe olan bir qurum kimi Xəzərdə İşlənmələr üzrə Məsləhət Şurası (XİMŞ) özünün dördüncü və son ictimai hesabatını hazırlamışdır.

ASTK - özünün Azərbaycandakı təsirlərinin şirkətdənkənar yoxlamalar vasitəsilə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün BP-nin göstərdiyi səylərin davamıdır. Lakin bununla belə, ASTK nə QHT monitoringinin əvəzi ola bilməz, nə də XİMŞ-ni əvəz edə bilər. ASTK audit təşkilatı da deyildir. Belə işlərin görülməsi üçün Komissiyanın resursları və onun istehsalat sahələrinə nəzarət etmək imkanları yoxdur. Komissiyanın görə biləcəyi iş müxtəlif şirkətdənkənar baxışları bir araya gətirmək və əməli tövsiyələr verməkdən ibarət ola bilər. Ümid edirik ki, Komissiya bu keyfiyyətdə dəyərli və faydalı bir qrup ola bilər və biz öz fəaliyyətimiz barədə şərhləri məmnuniyyətlə qəbul edirik.

Tikinti işlərindən istismar işlərinə keçidin belə bir dövrdə monitoring, audit və icmalarla dialoqların davamlılığının təmin edilməsinə ehtiyac var. Tikinti işləri başa çatdırıldıqdan sonra BP özünü səhnədən gedən kimi göstərməyə heç vaxt yol verməməlidir. Bu hesabatda irəli sürülən təkliflər də məhz bu məqsədlə edilmişdir.

XİMŞ-nin son hesabatındakı tövsiyələrin çoxu ASTK-nın üzvləri tərəfindən təqdir edilmişdir və Komissiya üçün xüsusi maraq doğuran konkret məsələlərin vurğulanması istisna olmaqla, bu hesabatda birbaşa təkrar edilməyəcəkdir. XİMŞ-nin işi çox vacib olmuşdur və o, ASTK işlərinin əsasını təşkil edir. Biz həmin işlərin daha da irəli aparılmasına ümid edirik. BP XİMŞ-nin son hesabatına cavab vermiş və bir neçə tövsiyə ilə əlaqədar üzərinə öhdəliklər götürmüşdür. BP eləcə də XİMŞ-nin əvvəlki hesabatlarında irəli sürülmüş tövsiyələrlə, məsələn, Köçürülmə üzrə Sosial Fəaliyyət Planı, əlaqədar öhdəliklər götürmüşdür. ASTK xahiş edir ki, Azərbaycanla əlaqədar indiyədək götürülmüş öhdəliklərin necə yerinə yetirilməsinə ASTK-nın nəzarət etməsi üçün BP Azərbaycan şirkətdənkənar çağırışlara cavab olaraq üzərinə götürdüyü bütün öhdəliklərin Öhdəliklər Registrini hazırlasın.

Komissiya belə hesab etdi ki, onun birinci iclası BP ilə görüşməzdən əvvəl, gündəliyə salınacaq məsələləri öncədən bir yerdə müzakirə etməkdən faydalanardı. Nəticə etibarlı ilə Komissiya təklif edir ki, ASTK-nın hər bir gələcək iclası üçün geniş prinsiplərə əvvəlcə birməgə keçirilən vaxt, sahə səfəri, BP-nin təqdimatı və ASTK müzakirələrinə bir gün və məsələləri diqqətlə nəzərdən keçirib müəyyən qənaətə gəlmək üçün ASTK-ya bir gün vaxt nəzərdə tutulsun.

ASTK təklif etdi ki, birinci iclasın bir hissəsi kimi, sahə səfəri təşkil edilsin. Bu səfərin məqsədi əsasən komissiya üzvlərinin ofisdən kənar bir mühitdə vaxt keçirməsindən, bir-birilərini tanımasından və BP-nin neft və qaz əməliyyatlarının və icmalarla

apardığı işlərin miqyası barədə təsəvvür əldə etməkdən ibarət idi. Bu səfər məqsədləri o qədər dəqiq müəyyən edilməmiş eksperiment xarakteri daşıyırdı və nəticədə onun bir sıra səbəblərə görə çox faydalı olduğu məlum oldu.

Birincisi, bu o demək idi ki, Komissiyanın işi heç də stolüstü təmrin deyil və icmaya səfər yoxlamaya bir reallıq gətirir. Üzvlərin bəziləri səfər edilən və ya ona bənzər yerlərlə artıq tanış idi və bu səfər onlar üçün nisbətən az faydalı oldu. Lakin o, başqa üzvlərə nəzəriyyə və praktikanı əlaqələndirməyə kömək etdi. İkincisi, ayrı-ayrı icma layihələri bir sıra vacib məsələlərlə əlaqədar daha geniş müzakirələrə səbəb olur. Məsələn, BP-nin icma layihələrinin nümunəsi kimi, bu layihə çox kiçik olsa da, icmaya bu səfər çox böyük suallar doğurdu. Və üçüncüsü, terminalda – Xəzər Enerji Mərkəzində (XEM) – nümayiş etdirilən tədris resursları BP-nin yenilikçi tədris layihələri sahəsində nəyə qadir olduğunu göstərdi. Bu isə bu hesabatın sonrakı hissələrinin birində müfəssəl şəkildə verilmiş konkret bir təklifin irəli sürülməsinə gətirib çıxardı.

Lakin bununla belə, sayımız icmalara baş çəkmək üçün çox idi (tərcüməçimiz və bələdçimizlə birlikdə on bir nəfər) - elə bil ki, bir nümayəndə heyəti idik və bu da xoşgəlməz təsir bağışlayırdı. Gələcək ASTK iclaslarının bir hissəsi kimi, sahələrə səfərlər belə səfərlərə qoşulmaq istəyən komissiya üzvlərinə təklif olunmalıdır və yaxşı olar ki, belə qruplar ağır təəssürat yaratmamaq üçün 2 və ya 3 nəfərdən ibarət olsun. Belə səfərlərdən əvvəl Komissiya öz qarşısına hər hansı konkret layihənin auditini keçirmək deyil, nümunələrə əsaslanan ümumi müşahidələr aparılması prinsipi üzərində dayanan aydın məqsədlər qoyacaqdır. Əgər BP komissiyaya konkret fəaliyyətləri göstərmək arzusunda olarsa, onda Komissiyanın bir bütöv kimi, BP-nin əməliyyat sahələrinə və ya XEM kimi təhsil layihələrinə baş çəkməsi təklifi məmnuniyyətlə qəbul olunur.

İclasdan əvvəl Komissiya üzvlərinə oxumaq üçün xeyli material verildi və bir gün də BP əməkdaşlarının onların qarşısında keçirdiyi təqdimatlara həsr olundu. Bunların çoxuna, doğrudan da, ehtiyac var idi və yüksək qiymətləndirildi, çünki bu, birinci iclas idi və əsas xətt müəyyən edilməli idi. Gələcək iclaslara münasibətdə Komissiya öz işini aşağıdakı kimi qurmaq istədi:

Birincisi, biz təklif edirik ki, təmayüllərin müəyyən edilməsinə kömək məqsədi ilə BP vaxtaşırı və ardıcıl nəzarət oluna bilən göstəricilər dəsti və təsir sahələrinin siyahısını işləyib hazırlasın. Bu göstəricilər və təsir sahələri BP-nin uzun müddət üçün fəaliyyətlərinin monitorinqinin keçirilməsinə və eləcə də ASTK-ya müzakirələrdə diqqəti konkret məsələlər üzərində cəmləməyə kömək edəcək. Bəzi göstərici və təsir sahələri bu hesabatda təklif olunur və bir çox başqalarını işləyib hazırlamaq lazımdır. Bu göstəricilərin BP tərəfindən işlənilməsi və hazırlanmasında ASTK ona kömək edə bilər. Belə göstəricilərin müəyyən edilməsi sosial təsirin yoxlanılmasına aydınlıq gətirər, toplanılan məlumatların və oxu materiallarının miqdarını azaldar və diqqəti təsviri hesabat və təqdimatların üzərində cəmləyər.

İkincisi, Komissiya təklif edir ki, hər hansı sahə səfərindən və ya BP ilə görüşməzdən əvvəl Komissiya üzvlərinin birlikdə hazırlanması üçün yalnız öz üzvlərinin iştirakı ilə təxminən yarım gün davam edən bir iclas keçirilsin. Üçüncüsü, BP-nin təqdimat keçirmək üçün hazırladığı slaydlar BP günündən əvvəl Komissiya üzvləri tərəfindən baxılmaq üçün müəyyən bir münasib vaxt ərzində üzvlərin sərəncamında olsun ki, BP günü və sual və müzakirələrə həsr olunan gün üçün ASTK-ya gündəliyə hansı məsələlərin salınacağı barədə xahiş etmək imkanı verilsin. Və nəhayət, Komissiya BP-nin Azərbaycandakı *sosial* təsirini müəyyən etmək üçün təsis edilmişdir. Biz bu termini insanların hiss etdikləri aspektləri əhatə edən bir termin kimi götürmüşük. Biz insanlara bilavasitə, məsələn Səngəçal terminalında qazın məşəldə yandırılması kimi, təsir edən hallar istisna olmaqla, ətraf mühitə təsirləri yoxlamamışıq. BP

bilməlidir ki, onun ətraf mühitlə bağlı fəaliyyətləri şirkətdənkənar dairələrdə müzakirə mövzusu ola bilər. Əlbəttə ki, ASTK-nın işi Azərbaycandan Aralıq dənizinə neft ixrac edən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəmərinin Gürcüstan və ya Türkiyədən keçdiyi ərazilərlə deyil, Azərbaycanla bağlıdır. Yaxşı olardı ki, BP belə şirkətdənkənar tənqidi rəyləri bu ölkələrdə həyata keçirdiyi əməliyyatlarla da əlaqələndirsin.

BP-nin sərhədləri

BP-nin dünyanın hər hansı ölkəsində göstərdiyi fəaliyyətlər Böyük Britaniyadan olan bir xarici kommertiya sərmayədarı üçün nəyin münasib olmasının və ya nəyin əldə edilməsi mümkünlüyünün sərhədləri ilə məhdudlaşır. Həmin sərhədlərin müəyyən edilməsi çox çətindir. Öz səhmdarları adından və onların tapşırığı ilə BP riskləri idarə edir. Bu risklərin idarə olunması sərhədlərin müəyyən edilməsinin əsas komponentlərindən biridir. Məsələn, BP anti-korrupsiya fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün tədbirlər görməyə başlayıb. BP öz obyektləri ətrafında təhlükəsizliyin idarə edilməsi üçün insan haqlarının müdafiəsinə yönəlmiş prinsiplər işləyib hazırlamış, onları təşviq və qəbul etmişdir. Bu, QHT-lərdə bacarıq və vərdişlərin yaradılmasına kömək etmişdir. Bütün bu tədbir və fəaliyyətlər BP-nin öz biznesinə münasibətdə yarana biləcək risklərin yoluna qoyulmasına xidmət edir. Belə risklər şirkətin nüfuzuna qarşı və ya artan xərclərlə və ya Amerika Birləşmiş Ştatları məhkəmələrində “Alien Tort Claims Act” səciyyəli hüquqi fəaliyyətlər ilə əlaqədar ola bilər.

BP kimi bir şirkətin dövlət siyasəti aləminə daxil olması zənn edilərsə, onda o, özünü dövlət orqanları ilə münaqişə girdabına sala bilər. Eyni zamanda, bir çoxları belə hesab edir ki, bu şirkət vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsinə real töhfə verəcəkdir. Hüdudların haradan başlayıb harada qurtarmasını müəyyən etmədikcə, BP bütün tərəfləri özündən narazı salmaq riski qarşısında dayanır.

ASTK-ya məlumdur ki, BP öz fəaliyyətlərinin hüdudlarını müəyyən etmək üçün maraqlı tədqiqat işi aparmış və başqalarını da bu işə cəlb etmişdir. ASTK BP-nin bu məsələni həll edəcəyinə inanır. Komissiya bu məsələ üzrə şirkətdənkənar rəy və təkliflər gətirməklə BP-yə bu barədə düşünməyə və hüdudların idarə edilməsi işində kömək etməyə hazırdır.

İlkin olaraq Komissiya BP-yə tövsiyə edir ki, o, öz fəaliyyətlərinin sərhədlərinin dəqiq harada olmasını müəyyən etmək üçün apardığı tədqiqatı davam etdirsin və gözlənilən hadisələrin idarə oluna bilməsi üçün özünün strateji yanaşma mövqeyini – həm daxili və həm də xarici – işləyib hazırlasın və onu bəyan etsin. ASTK-nın keçirdiyi müzakirələrdə fəaliyyətlərin hüdudları ilə əlaqədar qaldırılmış məsələlərə kommertiya biznesi mədəniyyətinin geniş şəkildə inkişaf etdirilməsi, institutların inkişafı və reforması, ümumiyyətlə yaxşı idarəçiliyin və şəffaflığın daha da yaxşılaşdırılması, o cümlədən BP-nin anti-korrupsiya siyasətinin podratçı və təchizatçılar arasında yayılması və ümumilikdə görüş və dialoqların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması daxildir. İnstitutsional islahatlar sahəsində BP, məsələn, uşaq evləri üçün toplanmış maliyyə vəsaitini ikiqat artıran “Soros” Fondunun təcrübəsinə də müraciət edə bilər, bu şərtlə ki, belə uşaq evləri dövlət himayəsində olmasın. Belə ictimai proqramlar elə proqramlardır ki, onları bilavasitə şirkət özü idarə etmir, lakin onlar adətən şirkətin ölkədəki mövqeyinə bütövlükdə dəstək verir.

Komissiyada aparılan müzakirələrdə iki xüsusilə həssas məsələ qaldırıldı. Birincisi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi BP-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi biznes fəaliyyətləri üçün, xüsusilə də neft və qaz gəlirlərinin artması ilə bağlı, hamıya məlum olan risk mənbəyidir. Bu məsələnin həssaslığı ondan ibarətdir ki, o, şirkət üçün potensial risk amili olsa da, elə görünür ki, sanki o, BP-nin hüdudlarından çox

uzaqlardadır. Lakin bununla belə, nə qədər ağılaşmaz görünə də, bu münaqişənin həll edilməsinə kömək etməyə yönəlmiş hər hansı tədqiqata və ya problemin aradan qaldırılması yollarını araşdıran fəaliyyətlərə BP-nin dəstək verib-vermə birməyəcəyi ilə əlaqədar Azərbaycandakı bəzi xarici müşahidəçilər öz nəzərlərini BP-yə yönəldirlər. İkincisi, BP Universal İnsan Haqları haqqında Bəyannaməyə dəstək verdiyini bildirmişdir və öz əməliyyatlarında Təhlükəsizlik və İnsan Haqları üzrə Könüllülük Prinsiplərini tətbiq edir.

Çox güman ki, insan haqlarına, xüsusilə də qanunun aliliyinə, BP tərəfindən daha çox dəstək verilməsini gözləyənlərin sayı gəlirlərin və bu gəlirlərin yaratdığı təsirlərin müşahidə edilməsi ilə getdikcə artır. Qanunun aliliyinin həyata keçirilməsi üçün, əlbəttə ki, dövlət məsuliyyət daşıyır, lakin bu məsələ ilə əlaqədar BP-yə də güclü təzyiq göstəriləcəkdir.

BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri

Təbii resurslardan əldə olunan gəlirlərin Ümumi Daxili Məhsula (ÜDM) olan nisbətə çox yüksək səviyyələrdə olmasının ölkənin inkişafına mənfi təsir etdiyini göstərən bir çox tədqiqatlar vardır. Azərbaycanda neft və qaz satışlarından əldə olunan gəlirlər artdıqca, Azərbaycanın inkişafının bir çox aspektlərinə təzyiq edən insanlara təsir göstərən amillər olacaqdır. Bu təzyiqlərə iqtisadi inkişaf, insan inkişafı və idarəçilik və münaqişə sahələrinə olunacaq təzyiqlər kimi baxmaq olar.

Təbii resursların satışından əldə olunan qəfil yüksək gəlir axınlarının mənfi iqtisadi təsirləri adətən "Holland xəstəliyi" simptomlarına aid edilir. Azərbaycanın iqtisadi göstəricilərini hazırda - inflyasiyanın sürətlə artdığı və valyuta məzənnəsinin qalxdığı bir vaxtda – "Holland xəstəliyi"nin ilkin əlamətlərini büruzə verən göstəricilər kimi xarakterizə etmək olar. Bu, ÜDM-nin əhəmiyyətli dərəcədə artdığı bir şəraitdə baş verir və bu mərhələdə onun baş verməsini gözləmək olar. İqtisadi inkişaf, insan inkişafı və idarəçilik sahələrində təsir və təmayüllərin vaxtaşırı olaraq monitorinqinə kömək etmək məqsədi ilə ASTK Azərbaycanda inkişaf təsirlərini qiymətləndirmək və eləcə də ASTK və BP arasında keçiriləcək müntəzəm müzakirələr üçün BP tərəfindən istifadə olunan əsas göstəricilərin və təsir dairələrinin dəqiq və yığcam dəstini görmək istərdi. Biz istəmirik ki, öz yanaşmamızda stereotip olaq, lakin diqqəti məlumatlar dəstinin üzərində cəmləmək müzakirə və təhlillərin aparılmasına kömək edər.

İqtisadi sahə üzrə təklif olunan göstəricilər, adambaşına düşən ÜDM, inflyasiya və valyutanın mübadilə məzənnəsidir. İnsan inkişafı üçün 5-dən aşağı ölüm əmsalı, orta təhsilə qadınların cəlb olunması kimi təhsil göstəricisi, yoxsulluq səviyyəsi və qeyri-bərabərlik ölçüləri mümkün olan göstəricilərdir. Bunlar əsasən uzun müddət üçün olan göstəricilərdir və bir neçə il müddətində, bəlkə də ASTK-nın mövcud ola biləcəyi müddətdən daha uzun bir müddətdə müşahidələrin aparılması üçün əlverişli göstəricilərdir. Hər necə olsa belə, onlar ASTK müzakirələrinin hazırlanıb keçirilməsində faydalı olacaqdır. Azərbaycanda inkişaf göstəricilərini işləyib hazırlamaq və onu ölçmək üçün BP hər hansı bir təşkilata sponsorluq etmək məsələsini nəzərdən keçirə bilər. Məsələn, 1990-cı illərdə Kolumbiyada BP-nin fəaliyyət göstərdiyi Kasanare regionunun inkişafına yeni neft sənayesinin təsirlərini nümayiş etdirmək üçün bir müstəqil akademik institut inkişaf göstəricilərini tənqidi surətdə müqayisə etdi. İdarəetməyə gəlincə, ABŞ Dövlət Departamentinin Ölkə üzrə Hesabatları və ya "Freedom Haus" təşkilatının "Ölkə reytingləri" kimi bir xarici müşahidəçi tərəfindən qanunun aliliyinə riayət üzrə ölçü vahidinin, eləcə də BMF-nin

Maddə IV hesabatında göstərilən kimi institusional inkişafın ölçü vahidinin hazırlanması məqsədemüvafiq olardı.

Bakı və kənd ərazilərinə əlaqədar təsirlərin qiymətləndirilməsi də çox mühüm əhəmiyyətə malikdir, çünki əgər kənd ərazilərinə çatan faydalar nisbətən az olarsa, onda bunların ikisi arasında mümkün ola biləcək gərginlik meydana çıxıb bilər. Kənd və şəhər əhalisi üçün yoxsulluq səviyyəsindən aşağı yaşayan ailələrin faizlərinin müqayisəsi belə mümkün yanaşmalardan biridir. ASTK belə məlumatları necə toplamaq və onların təqdimatını necə keçirmək barədə BP tərəfindən edilən təklifləri məmnuniyyətlə qəbul etməyə hazırdır.

ASTK makroiqtisadi və geniş sosial inkişafın monitorinqi üçün göstəricilərin müzakirə edilməsi və seçilməsində BP-yə kömək etməyə razıdır. Göstərici məlumatlarının səviyyələri və onların ümumi istiqamətləri bundan sonra ASTK yoxlamalarının ayrı-ayrı hissələri üçün əsas olacaqdır. Mədən Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsü (MSŞT) ilə əlaqədar və eləcə də iqtisadi modelləşdirmə üzrə bacarıqların yaradılması və idarəetmədə Azərbaycan hökumətinə kömək etmək sahəsində BP-nin göstərdiyi səylər təqdirəlayiqdir. ASTK BP-ni bu səyləri davam etdirməyə çağırır. Komissiya eləcə də BP-yə digər şirkətlərin də MSŞT-yə qoşulması və eləcə də onların vətəndaş cəmiyyətində iqtisadi bacarıqları daha geniş şəkildə, məsələn, Oxford modelləşdirmə layihəsinin nəticələrindən vətəndaş cəmiyyəti qruplarında istifadə etməklə, yaratması üçün yollar axtarıb tapmağı məsləhət görür.

Şəffaflığın yayılmasında BP-nin aparıcı rolu Komissiya üzvləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Müvafiq hədudlar daxilində özünün bu yaxşı təsirini təchizatçılar, digər biznes sahələri, vətəndaş cəmiyyəti və dövlət orqanları arasında yaymaq BP-yə tövsiyə olunur. Təchizatçıların qeyri-qanuni hərəkətləri BP-nin nüfuzuna xələl gətirə bilər. Eyni zamanda, BP özünün əməli işləri və davranışları ilə də böyük nüfuz malikdir. İnsanların öz qabiliyyətləri sayəsində cəmiyyətdə mövqe qazana bilməsinə kömək edən BP iş mədəniyyətinin nəşrlər və s. vasitəsilə təbliğ edilməsi də güclü təsir yarada bilər. BP şirkəti daxilində gənc azərbaycanlı menecerlərin necə inkişaf etməsi barədə danışıqlar ictimaiyyətin və hökumətin rəylərinə təsir edə bilər. İmkan düşdükcə, şirkət belə hekayələri və mövqeləri ictimaiyyətin diqqətinə çatdırmalıdır.

Və nəhayət, tikinti mərhələsi artıq başa çatdığına görə, indi yəqin ki, bu günə qədər qoyulmuş sərmayələrin məsrəflərini və mənfəətlərini hesablamaq mümkündür. Əminlik ki, BP xərclərinin nisbəti bu günədək yaxşı vəziyyətdədir. ASTK-ya hələlik iqtisadi mənfəətlərin tam qiymətləndirilməsi məlum deyildir. Belə mənfəətlərə yeni iş yerinin yaradılması, mal və xidmətlərə artan tələbat və s. kimi bölüşdürücü və artan təsirlər daxildir. Belə nəzərdə tutulur ki, yetkin iqtisadiyyatda artan təsirlər adətən dörd dəfə çox olur. Məsələn, BP Şimal dənizində neft və qaz sənayesinin Şotlandiyaya təsirlərini qiymətləndirmək üçün keçmişdə belə bir hesablama aparmışdır. Keçid iqtisadiyyatlarında belə artan təsir daha yüksək ola bilər. Bu cür təhlillər BP-nin Azərbaycandakı fəaliyyətlərindən bu günə qədər əldə olunmuş iqtisadi mənfəətləri və baş vermiş hər hansı təhrifləri açıq şəkildə nümayiş etdirə (göstərə) bilər, gələcək sərmayə qoyuluşları üçün bir çox maraqlı tərəflərdə haqlı olaraq inam yaradar və gələcəkdə sosial təsirlərin daha mürəkkəb analizini aparmaq üçün bir model yaradar.

BP əməliyyatlarının təsiri

Ttikinti mərhələsinin başa çatdığı bir dövrdə davamlılığa olan ehtiyac bu hesabatda artıq xüsusi olaraq vurğulanmışdır. Sosial təsirlərin monitorinqi davam etdirilməlidir. Məsələn, torpaqla bağlı iddiaların yoluna qoyulması məsələsində BP qrupundakı

dəyişikliklərə görə prosedurların sayı azaldılmamalı, standartların səviyyəsi aşağı salınmamalı və ya zəruri işlərin yerinə yetirilməsində ləngimələrə yol verilməməlidir. Açıq Cəmiyyəti İnstitutu (ACİ) sosial təsirlərin monitorinqinin vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən aparılmasını davam etdirmək niyyətindədir. Həmin proqramda iştirak etmək (proqramı maliyyələşdirmək yox) - məsələn, lazım olduqca müəyyən vaxtlarda məlumatların təmin edilməsi və obyektlərə girişə icazə kimi məsələlərdə - BP-dən xahiş ediləcəkdir. Komissiyanın burada daimi iş yeri və ya ofisi olmadığına görə, belə monitorinqin nəticələri ASTK-ya öz işini yerinə yetirməkdə kömək edəcəkdir.

Səngəçal terminalında qazın məşəldə yandırılması və onun sağlamlığa təsir etməsi barədə iddalar haqqında narahatlıqlar BP-yə məlumdur. Əgər indiyədək edilməyibse, BP şirkəti Səngəçal yaxınlığındakı yerli icmalarda irsi sağlamlıq problemləri üzrə tədqiqat işi aparmalı, sağlamlıq və emissiyalar arasındakı əlaqələri, eləcə də qazın məşəldə yandırılması ilə əlaqədar nəzərdə tutulan uzun müddət üçün strategiyayı açıq və geniş şəkildə ictimaiyyətə çatdırmalıdır.

BP fəaliyyətlərinin çox mühüm sosial təsir göstərdiyi sahələrdən biri tikinti mərhələsi dövründə işçilərin işə götürülməsi və tikinti işləri başa çatdıqdan sonra onların tədricən azad edilməsi olmuşdur. Tikinti-montaj meydançalarında işçilərin azad edilməsi üzrə BP proqramı təqdirəlayiqdir. ASTK işçilərə yeni iş yerləri tapmaqda və onların yenidən təlimləndirilməsində BP-yə öz səylərini davam etdirməyi tövsiyə edir. Hamı bilir ki, işçilərlə əlaqədar məsuliyyət podratçıların üzərinə düşür, lakin çoxları bu işdə BP-ni də məsuliyyət daşıyan bir şirkət hesab edəcək və əgər BP azad olunanları potensial işçilərə çevirməkdə daha da irəli gedə bilirsə, o bunu etməlidir. Bu vəziyyətin BP tərəfindən belə tərzdə yoluna qoyulmasının bu sahədə dünya səviyyəli konkret bir nümunəyə çevrilməsi potensialı vardır və o, dünyanın başqa yerlərində də tətbiq olunmalıdır.

Gələcəkdə həyata keçiriləcək mümkün fəaliyyətlərə gəlincə, ASTK istərdi ki, BTC və şirkətin Azərbaycanda həyata keçirəcəyi əməliyyatlarla əlaqədar ehtimal olunan gələcək işlərin proyeksiyasını görsün və onlarla əlaqədar yaranan təsirlər barədə mülahizələri eşitsin.

Tədarük sahəsində xərcləri ölkə daxilində artırmaq cəhdlərinə, kiçik və orta müəssisələri (KOM) inkişaf etdirmək üçün göstərdiyi köməyə və yerli şirkətlərlə müqavilələr bağlamağına görə BP-nin fəaliyyəti təqdir olunur. Bəziləri bunu BP Azərbaycan şirkətinin əsas uğuru hesab edir. Lakin bununla belə, Komissiyaya təqdim olunmuş üçüncü tərəf xərcləri haqqında məlumatlar bu sahədə BP-nin plan və proqnozları ilə müqayisədə hansı irəliləyişə nail olduğu barədə kifayət qədər aydın təsəvvür yaratmır. Yerli xərclər və tədarüklərin monitorinqi üçün Komissiya plan və proqnozlarla birgə ölkə daxilində çəkilən xərclər, müqavilələrin sayı, hər bir halda onların dövlət və ya özəl sektora aidiyyəti göstərilməklə müqavilələr bağlanmış KOM-lərin sayı kimi məlumatları əhatə edən göstəricilərin sadə bir komplektini görmək istərdi. Bu göstəricilərdən istifadə etməklə, Komissiya BP əməliyyatlarının yerli iqtisadiyata təsirini yoxlamağa müvəffəq olacaqdır. BP-nin insan haqlarına hörmətlə yanaşmaqla təhlükəsizliyi idarə etmək səyləri Komissiyanın üzvləri tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Bu da çox vacibdir ki, Təhlükəsizlik və İnsan Haqları üzrə Könüllülük Prinsipləri ilə əlaqədar hər hansı bir üçüncü tərəfin monitorinqi davam etdirilsin və eləcə də indiyədək aparılan əla təlimləndirmə vaxtaşırı olaraq daha da gücləndirilsin.

Komissiya ešidib ki, təhlükəsizlik qüvvələri BTC və CQBK (Şahdəniz / Cənubi Qafqaz) boru kəmərlərini nəqliyyat vasitələrindən istifadə etməklə qoruyurlar və bu da boru kəmərləri layihələri üçün hazırlanmış ƏMSTQ (Ətraf Mühitə və Sosial sahəyə Təsirlərin Qiymətləndirilməsi) və KFP (Köçürülmə üzrə Fəaliyyət Planı) sənədlərində nəzərdə tutulmamışdır. Əgər məsələ belədirsə, onda vacibdir ki, BP sosial və ətraf mühitə təsirlərin əlavə qiymətləndirilməsini aparsın və həyati vasitələrindən istifadədə məhdudiyyətlə üzləşən və ya onu itirən torpaq sahiblərinə əlavə kompensasiyalar versin. Eləcə, bu da vacibdir ki, müxtəlif boru kəməri marşrutları üçün təhlükəsizlik qüvvələri ilə bağlanmış müqavilələrdə ardıcılıq (uyğunluq) prinsipinə riayət olunsun.

XİM-in də təklif etdiyi kimi, BP-yə tövsiyə olunur ki, o, ikitərəfli Təhlükəsizlik Protokoluna daxil edə biləcəyi bütün məsələləri həll etsin.

Vacibdir ki, insanların işdən azad edilməsinin nümayişlərlə nəticələnə biləcəyi tikinti-montaj sahələri də daxil olmaqla, potensial etirazların öhdəsindən gəlmək üçün BP—nin elə hazır planları olsun ki, insanlara heç bir zərər vurulmasın. Belə prosedurlar hazır olmalı və müvafiq kadrlara, icmalarla əlaqələr üzrə məsul şəxslərə (İƏMŞ) çatdırılmalıdır və Sahə Təhlükəsizlik əməkdaşları (STƏ) gərginliyi azaltmaq məqsədilə müvafiq qaydada təhlükəsizlik qüvvələri ilə əməkdaşlıq etmək üçün təlim keçməlidirlər. İcmalarla əlaqələr üzrə məsul şəxslər və Sahə Təhlükəsizlik əməkdaşları eləcə də əməliyyatlar zamanı təhlükəsizlik qüvvələrinin fəaliyyətləri nəticəsində yarana bilən narazılıqların müəyyən edilməsində onların nəzarətdə saxlanılmasında çox mühüm bir rol oynayır.

Komissiya bəlkə də BP əməliyyatlarının bilavasitə bir hissəsi olmayan, lakin çox mühüm hesab edilən bir əməliyyat sahəsi ilə bağlı müzakirə apardı. Əgər neft Qazaxıstandan ABƏŞ-in Səngəçal terminalına gətirilərsə və ya tranzitlə BP-nin əməliyyatçısı olduğu boru kəməri ilə Aralıq dənizinə göndərilərsə, onda BP-dən ən azı həmin neftlə əlaqədar ətraf mühitin mühafizəsi standartlarını və BP-nin gəmilərin təhlükəsizliyi ilə bağlı Xəzərdə tətbiq etdiyi standartları lazımı səylə tətbiq etmək tələb olunacaqdır. BP-yə tövsiyə edilir ki, bu standartlara hansılarının daxil ediləcəyini müəyyənləşdirərək, onlarla bağlı risk qiymətləndirməsi aparsın və özünün Xəzərdə tətbiq etdiyi yüksək standartların təmin edilməsinə necə kömək edəcəyini aydınlaşdırsın.

Nəhayət, Komissiya icmalarda baş vermiş narazılıqların sayının və xarakterinin sosial təsirin göstəriciləri komplektinin bir hissəsi kimi, qısa və dəqiq bir şəkildə monitorinqini keçirmək iqtidarında olmaq istərdi ki, tikinti mərhələsinin başa çatmasından sonrakı müddətdə yaranmış təmayülləri aşkar edə bilsin. Narazılıqların artmasından yayınmaq üçün BP-yə vacibdir ki, narazılıqların yoxlanması, təhlil və həll edilməsi məqsədi ilə müvafiq səy göstərsin.

BP-nin icma proqramları

Sahələrə səfərlər və BP tərəfindən edilən təqdimatlardan sonra ASTK-da aparılan müzakirə aşağıda göstərilən sahələri geniş şəkildə əhatə etdi: ictimai sərmayə qoyuluşuna strateji yanaşma, icma layihələrində bir sıra yaxşı praktikanın müşahidə edilməsi, icmaların təmsil olunmasının vacibliyi, mikromaliyyələşdirmə və təlimlər haqqında bəzi şərhlər və mümkün ola biləcək icma layihələri ilə əlaqədar bəzi fərdi konkret fikirlər. Nəhayət, Komissiya BP-nin icmalara sərmayə qoyuluşunun yoxlanması ilə bağlı görcəyi gələcək işləri nəzərdən keçirdi.

Aşağıda verilən şərhərdə İS qoyuluşu (İctimai sərmayə) işi (BP tərəfindən təsirə məruz qalan icmaları nəzərdə tutur) və Regional İnkişaf Təşəbbüsünün (RİT) Azərbaycandakı işi (bu, Gürcüstana və Türkiyəyə də aiddir), əgər başqa cür göstərilməyibse, bir yerdə nəzərdən keçirilir. Komissiyanın üzvləri belə hesab edirlər ki, onlar BP-nin onlara oxumaq üçün verdiyi materiallardan və keçirdiyü təqdimatlardan BP-nin icmalarla bağlı fəaliyyətləri barədə çox şey öyrəndilər. Lakin strateji düşüncə ilə inamla şərh vermək və proqramları tənqidi nöqtəyi-nəzərdən keçirməyə qadir olmaq üçün daha çox məlumata ehtiyac vardır. Komissiya istərdi ki, gələcək iclasda BP-nin icma proqramları barədə daha çox öyrənməyə, mümkün olarsa, layihə həyata keçirən bir tərəfdaşın təqdimat keçirməsi ilə, vaxt ayırsın və ya layihələrdə iştirak edən kəndlərin birinə səfər etsin. Məhdud məlumatlılığın yaratdığı belə dar bir çərçivədə ASTK indiki vaxtda aşağıdakı şərhləri təqdim edir.

Strateji yanaşma

Davamlı sosial və iqtisadi inkişafı irəlilətmək sahəsində İS və RİT-nin həyata keçirdiyü bütün işlərin ümumi məqsədi təqdir olunur və BP-yə tövsiyə olunur ki, mümkün olan bütün hallarda davamlı inkişafı proqramların strateji hərəkətverici qüvvəsi kimi xüsusilə nəzərə çarpdırsın. Həm İS, həm də RİT-nin əsasında dayanan strateji düşüncə təzi və proqramların reallaşdırılması yolu ilə alınacaq planlaşdırılmış nəticələr haqqında daha çox məlumat əldə olunması Komissiyanın işinə kömək edərdi.

Komissiya icma ehtiyaclarının necə müəyyən edilməsi və qadınlar və uşaqlar kimi yarım-qrupların konkret ehtiyaclarının necə həll olunması barədə daha çox şey öyrənmək istərdi. Komissiya belə hesab edir ki, təqdim olunmuş məlumatlar əsasında lazımi qrupların ehtiyaclarının və ya lazımi ehtiyacların həll edilib-edilməməsi barədə fikir söyləmək iqtidarında deyildir. Komissiya eləcə də dəstək verilən icmalara sərmayə qoyulmasının əsasında dayanan leytmotivlərin nədən ibarət olduğu barədə daha çox məlumat eşitmək istərdi. Komissiya üzvlərində maraq doğuran mövzulara cender məsələləri, məşğulluğun yaxşılaşdırılması və münasibətlərin dəyişdirilməsi daxil idi. Komissiyanın üzvləri həm də BP-nin öz fəaliyyətlərini yoxsulluğun milli səviyyədə azaldılması və ya milli inkişaf strategiyaları ilə necə əlaqələndirdiyi ilə maraqlanırlar.

BP Sosial Sərmayə Qoyuluşundan əldə olunan Gəlir (SSQG) konsepsiyasını ASTK ilə müzakirə etdi. Komissiya belə yanaşma tərzini dəstəkləyir və bu konsepsiyanın seçmə və icra prosesində faydalı bir alət kimi istifadəsinin işlənilməsində BP ilə birgə işləməyə hazır olduğunu bildirir. Bu konsepsiyanın təhlillərin aparılmasında və ictimaiyyətlə ünsiyyətdə aydın olması üçün yetkin bir şəkə salınması vacib gələcəkdir.

Ümumiyyətlə, Komissiyanın üzvləri RİT-nin prioritet istiqamətlərini və şirkətin bu məqsədlərə çatmaq üçün göstərdiyü ilkin səyləri dəstəkləyir. Bununla əlaqədar RİT-nin enerjiden hamının istifadə edə bilməsi problemi üzərində diqqətini cəmləşdirməsi ASTK tərəfindən dəstəklənsə də, belə bir sual ortaya çıxır ki, BP bu sahədə uğur qazanmaq üçün nəyə qadir ola bilər. Enerjiden istifadə Azərbaycandakı icmalar üçün çox mühüm bir məsələdir və BP kimi bir enerji şirkəti bu sahənin tədqiq olunmasında təbii bir amil ola bilər. Lakin strateji addım kimi, bu elə edilməlidir ki, ona nail olmaq mümkün olsun və BP-nin resurslarından səmərəli istifadə olunsun. Ən aydın görünən fokus nöqtəsi boru kəməri boyunca və BP əməliyyatlarının həyata keçirildiyü yerlərin yaxınlığındakı icmaları əhatə edir. Komissiya heç də BP-ni enerjiden hamının istifadə etməsi məqsədindən çəkəndirmək istəmir, lakin bu məsələ ilə əlaqədar plan və layihələr və nəyə nail olunacağı barədə daha çox məlumat əldə etmək istərdi. Bu işin

planlaşdırılmasında hökumətlə birgə işləmək, bəlkə də, effektiv bir yanaşma olardı, lakin BP maraqların toqquşmasının mümkün xarici qavranışı barədə ehtiyatlı olmağı unutmamalıdır.

Yaxşı praktika

İki icma proqramı ilə yerində tanış olmaqdan yaranan fikirlər barədə məlumat verməzdən əvvəl, məhdud konkret nümunələr əsasında ümumi şərhlər vermək barədə bir neçə söz demək vacibdir. Komissiya belə kiçik bir nümunə əsasında bütövlükdə BP-nin proqramları haqqında ümumiləşdirmələr aparmaq və ya gördüyü bu iki layihənin xarakterik xüsusiyyətləri barədə hesabat vermək arzusunda deyildir. Lakin yaxşı və pis praktikanı bir-birindən fərqləndirmək lazımdır və biz də məhz belə etməyə çalışmışıq.

“Ümid” qəsəbəsindəki əlcək hazırlayan İcma əsaslı Təşkilata (İƏT) səfər çox faydalı oldu. Bu İƏT davamlılığın, özəl idarəetmənin, cender problemlərinin həlli və şəffaflığın gözəl bir nümunəsidir. Komissiya BP-yə tövsiyə edir ki, bu layihədən öyrənməyi digər icmalarda yaysın və əgər imkan olarsa, layihənin böyüyüb inkişaf etməsinə kömək etsin. Müşahidəçilərdən biri həm də diqqəti belə bir məsələyə yönəltdi ki, BP-nin bu layihədə iştirakının mühüm əhəmiyyət kəsb etməsi yalnız onun ayırdığı maliyyə vəsaitlərinə görə deyil, həm də onun layihəyə verdiyi ümumi dəstəyində və BP-nin adı ilə bağlı olmasındadır. Bu, ümumi bir dərs ola bilər. Qısa bir səfər bu layihənin strateji baxımdan tam yararlılığının və uğurunun gözəl bir nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

ASTK-nın Səngəçal terminalı yaxınlığındakı bir icmaya səfəri icma layihələrində yaxşı idarəetmə barədə müzakirəyə gətirib çıxardı. BP-nin icma layihələrində yaxşı idarəetmənin tətbiqi və nümayiş etdirilməsi çox mühümdür. Lap başlanğıcdan hər bir layihə üçün məqsədlər və bu məqsədlərə çatmaq üçün görüləcək işlər və hesablamlar aydın və şəffaf şəkildə sənədləşdirilməlidir. Komissiya başa düşür ki, layihənin idarə edilməsi və onun rəhbərlərinin təlimləndirilməsi, ümumilikdə BP-nin icmalara sərmayə qoyuluşu layihələrinin əsas komponentləri olmuşdur. Komissiyanın üzvləri belə təlimləndirmənin vacibliyini və onun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini xüsusilə vurğuladılar və gələcək icmalarda bu məsələlər barədə daha çox məlumatın verilməsini məmnuniyyətlə qəbul etməyə hazırdılar.

Layihələrin auditini vaxtaşırı olaraq üçüncü tərəflər keçirməli və ümumilikdə layihənin hər hansı bir müvafiq mərhələsində edilmiş təsir qiymətləndirilməlidir. ASTK belə məlumatları öz işində faydalı hesab edərdi.

İcmaların təmsil olunması

Komissiya icmaların təmsil olunması ilə əlaqədar müzakirələrə xeyli vaxt sərf etdi və onun layihənin uğur qazanmasında və eləcə də bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafında vacib bir komponent olması qənaətinə gəldi. BP (özünün QHT tərəfdaşları vasitəsi ilə) icma layihələri yaratmaqla effektiv şəkildə yeni icma təşkilatları təsis edir. Bu təşkilatlar çox səmərəli ola bilər. Lakin bununla belə, onlar bəzən daha geniş icma üçün təmsilçi olmaya bilər və fond və layihələrdən sui-istifadə və yayındırmaya gətirib çıxara bilər.

Avropa Şurası tələblərinin nəticəsi olaraq, Azərbaycan icmaların təmsil olunması üçün bələdiyyələr yaratmışdır. Bələdiyyələrin rolu, məsuliyyətləri və gəlir yaratmaq bacarıqları hələlik tam müəyyən edilməsə də, onlar yenicə inkişaf edən yerli

demokratik idarəetmə institutlarının təmsilçiləridirlər. Müəyyən mənada, BP icma layihələrinin reallaşdırılması üçün hər bir kənddə seçilən təşəbbüs (icma) qruplarının rolu bələdiyyələrin rolu ilə çulğalaşır. Adətən, təşəbbüs qrupları bələdiyyələrə nisbətən daha geniş resurslara malik olur və beləliklə də, layihələrin həyata keçirilməsində daha böyük imkanları olur. Komissiyanın anlamı belədir ki, təşəbbüs qrupları, ümumiyyətlə, hüquqi şəxslər deyildir, halbuki bələdiyyələr hüquqi şəxslərdir. BP-nin indiki mövqeyində, fikrimizcə, üç çatışmayan cəhət vardır: birincisi, harada ki, icma qruplarının hüquqi statusu yoxdur, onların fondları da olmur və onlara icazələr də verilmir; ikincisi, belə qruplar çoxluğun azlığını təşkil etdiyi halda, bütöv icmaların onların fəaliyyətindən necə faydalanmasını qiymətləndirmək çətinidir; və üçüncüsü, yeni demokratik strukturlara dəstək verilmir. Lakin bununla belə, bizim indiki anlamımız şəraitində Komissiya üzvlərinin bəziləri istərdi ki, BP mümkün olan yerlərdə bələdiyyələrə dəstək verilməsi, onların vasitəsilə bacarıq və vərdişlərin yaradılması və onlarla birgə işləmək məsələlərini nəzərdən keçirsin. İcma qruplarının layihələrin sahibləri olduğu yerlərdə isə BP, çox güman ki, həmin qruplara hüquqi status verilməsi məsələsini araşdırma bilər.

Bir qayda olaraq, BP-yə daha gənc və daha çox liberal baxışlı icma təmsilçilərini müəyyən etmək və onlarla və işləmək tövsiyə edilir, çünki onların sovet dövrü münasibətləri və mövqelərindən uzaq olması ehtimal edilir. Həmçinin, BP-yə tövsiyə olunur ki, mümkün olan yerlərdə yerli bilgilərə malik QHT-lərlə işləsin. Təklif olunan ideyalardan biri ondan ibarətdir ki, icma layihələri liderlərinə onları stimullaşdırmaq və yeni layihələrin yaradılmasına sövq etmək üçün maaş verilsin. Bir icmada öyrənilmiş dərsləri digər bir icmaya liderlər vasitəsilə ötürməyə “Yeni Ulduz” yanaşma tərzini də maraq doğurur və potensial olaraq çox səmərəlidir.

Mikromaliyyətləşdirmə və təlim

Komissiyanın üzvləri KOM-lərin inkişafına və təlimə BP tərəfindən verilən töhfələri yüksək dəyərləndirirlər. Hansı mikrokredit proqramlarının və tədarük fəaliyyətlərinin daha uğurlu olmasının və hansıların uğursuzluğa düçar olmasının qiymətləndirilməsi ASTK üçün maraqlıdır və uğura və ya uğursuzluğa gətirib çıxaran müəyyən faktorlar (mükündür ki, biznes təcrübəsinin səviyyəsi, verilən təlim, müdaxilənin vaxtı, cəndə amilləri və s.) qiymətləndirilməlidir.

ASTK mikromaliyyətləşdirmə proqramının həyata keçirilməsi üzrə keçirilən bir təqdimatdan faydalana bilərdi. Biznes Mərkəzi vasitəsilə potensial tədarükçü şirkətlərin və təchizatçıların texniki imkanlarını artırmaq üçün BP-nin məqsədyönlü müdaxiləsi belə görünür ki, səmərəli olmuşdur. Mümkün olan yerlərdə məlumatlı QHT-lər ilə işləyərək, BP potensial olaraq daha geniş miqyasda sağlamlıq və əməyin təhlükəsizliyi, uşaq əməyi və təhsilin dəyərliliyi kimi mövzularda icmaların məlumatlılığını artırma və təlimlər təşkil edə bilər. Bu da vacibdir ki, məsələn, çilingər-montajçılıqdan dərzilik və ya iaşə işçisi təliminə keçməklə, tikinti mərhələsinin başa çatdığı bir zamanda təlim ehtiyacları potensial işəgötürmə ilə uzlaşdırılsın. Təlimin nəticələrinin əvvəlcədən müəyyən edilməsinin və həmin nəticələrin sistematik olaraq qiymətləndirilməsinin vacibliyi ASTK müzakirələrində xüsusi olaraq vurğulanmışdır.

Mümkün icma layihələri ilə əlaqədar bəzi konkret şərhlər

ASTK müzakirələri zamanı bir sıra konkret məsələlər qaldırıldı ki, onların barəsində bu hesabatda məlumat verilir. Bu məsələlərdən bəziləri həddə bağlı fəaliyyətlərdir. Onların bəziləri bəlkə də heç strateji əsas çərçivəsinə tam uyğun deyil. Lakin onlar müzakirələr zamanı meydana çıxdıqlarına görə burada qeyd olunur və elə bu səbəbdən də, BP üçün maraqlı olmalıdır.

İdarə olunan infrastrukturun bərpası layihələrinə gəlincə, Azərbaycanda klinikaların, xəstəxanaların və məktəblərin tikintisi və yenidən qurulması; məktəb ləvazimatlarının təchizatı; ictimai kitabxanaların yenidən qurulması və onların kitab və digər materiallarla təchiz edilməsi və kənd yerlərində mədəniyyət evləri və klubların yaradılması və təmiri də daxil olmaqla, bu sahədə böyük ehtiyaclar mövcuddur. Bu ehtiyacların olması faktını qəbul etməklə yanaşı, Komissiya onu da qəbul edir ki, bu problemlərin həlli hökumətin başlıca vəzifəsidir.

BP üçün bu məsələ hüddudla bağlı məsələdir; infrastruktur layihələri həmin kompleks məsələlərin kontekstində açıq şəkildə nəzərdən keçirilməlidir.

BP həm də kənd təsərrüfatı sahəsində icmalara sərmayə qoyuluşunda iştirak edir və bu da ASTK üzvləri tərəfindən alqışlanır. Komissiyada aparılan müzakirələrdə kənd təsərrüfatı fəaliyyəti ilə əlaqədar cəndər problemi də qaldırıldı. Cəndər məsələlərinə adətən qadınların işə götürülməsi problemləri kimi baxılır, lakin işə götürülmə zamanı kişilər də bu problemlə qarşılaşır. Məsələn, kənd təsərrüfatı işləri ənənəvi olaraq qadınlar tərəfindən görülüb və buna görə də bu ənənə hər hansı kənd təsərrüfatı işi görmək istəyən kişilər üçün maneələr yaradır. BP-yə tövsiyə edilir ki, o, ümumiyyətlə, icma proqramlarında, kişilərin kənd təsərrüfatı layihələrinə cəlb olunması da daxil olmaqla, cəndər problemlərini nəzərə alsın.

Komissiyanın bir neçə üzvü cəndər məsələləri ilə əlaqədar keçirilən müzakirələrdə konkret təklif irəli sürdü. Həmin təklif bundan ibarətdir: BP qadınların təhsili üçün kafelər şəbəkəsi yaratmağa kömək etmək məsələsini nəzərdən keçirə bilər. Kafelər şəxsi həyətlərdə və ya otaqlarda açıla bilər və çay və şirniyyat stolları təşkil olunar. Orada immunizasiya və ya tikişçilik sənəti kimi məsələlər barədə məlumatlandırma müşavirələri keçirilər. Belə şəbəkənin işi Bakıda yerləşən mərkəz tərəfindən əlaqələndirilər və tədris planının hazırlanmasına da həmin mərkəz kömək edə bilər. Belə bir sistem təsərrüfat hesablı olmalıdır.

Daha bir konkret ideya Xəzər Enerji Mərkəzinə edilən səfər nəticəsində ortaya çıxdı. Mərkəz çox güclü təəssürat yaradır, bu təəssürat oraya demək olar ki, hər gün məktəbli qruplarının gəldiyini öyrənəndə daha da güclənir. BP Azərbaycana müstəsna bir tədris resursu gətirmişdir. Komissiyanın bir çox üzvləri BP-yə bu sahədə özünün nümayiş etdirdiyi bacarıqları, biliklərin əyləncəli və yeni bir tərzdə verilməsini Azərbaycanın muzey sektoruna da yaymağı tövsiyə edir. İndi XEM-də istifadə olunan metodlar Azərbaycanın başqa yerlərində işlədilmir. XEM-də istifadə olunan metodlara bənzər üsulların Bakıda, məsələn Neft Muzeyi və ya İrs Muzeyində tətbiq olunması Azərbaycanın mədəni həyatına çox böyük əhəmiyyətli bir töhfə olardı.

İcma layihələrinin ASTK tərəfindən gələcək yoxlamaları

Bu hesabatın digər yerlərində də qeyd olunduğu kimi, ASTK səviyyə və təmayülləri vaxtaşırı yoxlamaq üçün öz işini göstəricilər komplekti və təsir sahələri vasitəsilə əldə edilmiş məlumatların müzakirələri üzərində qurmaq niyyətindədir. İS və RİT layihələri üzrə Azərbaycanda çəkilən ümumi xərclər icma proqramlarının ən yüksək və əsas ölçüsüdür, lakin o, əlbəttə ki, səmərəliliyi əks etdirmir. Təlim proqramlarının sayı və nəticələri də faydalı ola bilər. Komissiya istərdi ki, BP tərəfindən işə götürülmüş icmalarla işləməkdə, potensial problemlər barədə tez məlumat əldə etməkdə, qənaətbəxşiliyin ölçülməsində və s. məsələlərdə İctimaiyyətlə Əlaqələr üzrə məsul şəxslər (İƏMŞ) çox mühüm rol oynadıqlarına görə onların sayının monitorinqini keçirsin. Tikinti mərhələsinin başa çatmasından sonra İƏMŞ-lərin sayının saxlanması dəstəklənir. Onların sayının saxlanması onların bacarıq və təlimlərinin yerinə yetirdikləri əlaqə yaradılması işindəki çətin rollarına müvafiq

olduğunu göstərir. Layihə auditlərinin, eləcə də icmalarda razılıq dərəcəsinin tədqiqinin nəticələri ümumi müzakirələr üçün faydalı bir baza olacaqdır.

Bundan əvvəl qeyd edilmişdi ki, ASTK gələcək iclasların birində təsəvvürlərimizi genişləndirmək məqsədi ilə icmalara sərmayə qoyuluşunun strateji və əməliyyat aspektləri üzrə, mümkün olarsa, layihəni həyata keçirən bir və ya bir neçə tərəfdaşın keçirdiyi təqdimatla birgə, müzakirə təşkil olunmasını çox yüksək qiymətləndirərdi. Bizim məqsədimiz həmin müzakirədən irəli gələn gələcək göstəricilərin -mümkündür ki, bunlar uğurlu layihələr üçün olacaqdır- və təsir sahələrinin işlənilib hazırlanmasına kömək etməkdir. Və nəhayət, BP-nin İS və RİT layihələrinə BP-nin qoyduğu sərmayələr ASTK tərəfindən qiymətləndirilir və dəstəklənir. Komissiya başa düşür ki, çəkilməmiş xərclərin səmərəliliyi çox mühüm məsələdir və bu, BP-ni onu ölçməkdən və daha da yaxşılaşdırmaqdan yayındırmayacaq. Komissiya onu da başa düşür ki, maliyyələşdirməni qəbul etməyə imkan yalnız indi mövcud olan qədərdir, lakin XİMŞ-nin etdiyi kimi, Komissiyanın üzvləri də bu büdcələrin bütövlükdə neft və qaz layihələrinin əsaslı və əməliyyat xərcləri ilə müqayisədə kiçik olmasına istinad edərək, BP-ni, mümkünsə, bu xərcləri artırmağın daha səmərəli yollarını axtarmağa çağırır. Belə layihələrin təsiri Azərbaycanda dəyərləndirilir və onlar həm icmalara, həm də BP-yə faydalar gətirir

BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi

BP vətəndaş cəmiyyəti ilə dialoqu və hökumət orqanları ilə əlaqələri xeyli inkişaf etdirmişdir. Əlaqələrin belə yaxşılaşması Komissiya üzvləri tərəfindən rəğbətlə qarşılınır. BP-yə vətəndaş cəmiyyəti və hökumətlə qarşılıqlı əməkdaşlığı davam etdirmək tövsiyə olunur. Tikinti mərhələsinin başa çatdığı bir vaxtda ASTK gələcək üçün BP-nin vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələri üzrə bir planın hazırlanmasını alqışladı. Komissiyanın üzvləri həm də BP-dən iki xahiş edir. Bunlardan birincisi odur ki, BP müntəzəm və davam edən dialoqlarla biznesi, vətəndaş cəmiyyətini və hökuməti bir araya gətirsin. Bunu "Holland xəstəliyi"ndən yayınmaq kimi mühüm problemlər üzrə keçirilən seminarlar şəklində həyata keçirmək olar.

İkinci xahiş ondan ibarətdir ki, vətəndaş cəmiyyətinin monitorinqi və Azərbaycanda, Gürcüstanda və Türkiyədə inkişaf üzrə bilikləri bölüşdürmək üçün BP regional vətəndaş cəmiyyəti tədbirlərində iştirak etsin.

Əlaqələrlə bağlı hansı tədbir və fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi və hansılarının planlaşdırıldığına baxmaqla, Komissiya gələcəkdə BP-nin cəmiyyətlə əlaqələrinin monitorinqini keçirmək istərdi.

Nəticə

BP-nin fəaliyyətləri Azərbaycan iqtisadiyyatına mühüm töhfələr verir.

Təbii ehtiyatların satışından əldə edilən gəlirin sürətli artımının nəticələrini azaltmaqda Azərbaycana kömək etmək üçün BP-nin göstərdiyi səylər, onun kiçik biznesin və təchizatçıların inkişafı üçün göstərdiyi səylər, onun hökumət və vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələri və icmalarla gördüyü işlər ASTK tərəfindən dəstəklənir.

Bu yeni Komissiya kənar monitorinqin və ya auditin əvəzedicisi deyildir, lakin onun xarici müşahidəçilərlə BP əlaqələrinin və bu əlaqələrdə özünü nümayiş etdirən açıqlığının qiymətli bir davamı olmaq potensialı vardır. ASTK BP-yə öz səylərini davam etdirməyi və onları daha da irəli aparmağı tövsiyə edir. Azərbaycan neft və qaz gəlirlərinin artmasının mənfi təsirlərinin yarada biləcəyi bir risk qarşısındadır.

ASTK iqtisadi təsirlərin başa düşülməsi və idarə olunması və yaxşı idarəetməni təkmilləşdirməkdə, öz fəaliyyətləri və töhfələrini qiymətləndirmək üçün aydın göstəricilərin işlənilib hazırlanmasında və məqsədlərin müəyyən edilməsində, idarəetmənin təkmilləşdirilməsində və icma layihələrinin idarə olunmasında, Azərbaycanın davamlı inkişafına xidmət etmək üçün BP-nin strateji baxışını daha da irəlilətməkdə, eləcə də Azərbaycanın korporativ vətəndaşı kimi öz vəzifələrinin müvafiq sərhədlərini müəyyənləşdirməkdə BP-ni hökumət və vətəndaş cəmiyyəti ilə apardığı işi davam etdirməyə çağırır. ASTK öz gələcək iş proqramını götürülmüş öhdəliklərə münasibətdə irəliləyişin yoxlanılmasında, sosial fəaliyyət göstəricilərinin işlənilib hazırlanması və monitorinqində, icma proqramlarının strateji münasibliyinin və yerinə yetirilməsinin yoxlanılmasında və konkret təsir sahələri üzrə şərhlərin verilməsində görünür.

BP “fəaliyyət üçün lisenziya” və “inkişaf üçün lisenziya” ifadələrini işlətməmişdir. Bunlar faydalı konsepsiyalardır. Azərbaycan kimi keçid dövründə olan bir cəmiyyətdə BP kimi bir şirkətdən çox şeylər gözlənilir. Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafında BP-nin öz yerini necə tuta biləcəyi həm BP-nin, həm də Azərbaycanın uğurları üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

ASTK bu hesabatın həmin prosesə faydalı bir töhfə olacağına ümid edir.

Əlavə. ASTK üzvləri

Deyvid Rays, Sədr, Müstəqil müşavir və Baş elmi işçi, Kembric Universiteti, Sənaye Proqramı

Fərda Əsədov, İcraçı direktor, ACİ - Azərbaycan

Robert Barkli, Müstəqil İctimai müşavir

Piter Flanaqan, Covington & Burling LLP

Sədaqət Qəmbərova, Direktor, ASK, Əmək münasibətləri departamenti

Rəşad Həsənov, tələbə, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Fikrət Cəfərov, Direktor və Sədr, Davamlı İnkişaf Cəmiyyəti

Rəna Səfərəliyeva, İcraçı direktor, “Transperancy Azərbaycan”

Gear Smit, “Foley Hoag” LLP